



فهرست مطالب

۲.....	مقدمه
۲.....	طبقه‌بندی مرحوم شیخ از مبحث تسبیب به حرام
۲.....	اشکال به طبقه‌بندی شیخ انصاری
۳.....	تقسیم و طبقه‌بندی آقای خویی از تسبیب و دخالت در صدور حرام
۳.....	قسم اول دخالت به نحو ترک بیان حکم واقعی
۴.....	قسم دوم دخالت به نحو سببیت
۴.....	قسم سوم دخالت به نحو داعویت
۴.....	قسم چهارم دخالت به نحو فراهم کردن مقدمات
۴.....	قسم پنجم دخالت به نحو عدم المانع
۴.....	دیدگاه استاد در مورد طبقه‌بندی آقای خویی
۵.....	اشکالات طبقه‌بندی آقای خویی
۵.....	اشکال اول: یکسان نبودن سببیت و اکراه
۵.....	اشکال دوم: اشکال به عام بودن داعویت در کلام آقای خویی
۵.....	اشکال سوم عدم تفاوت ایجاد داعی و مقدمیت در کلام آقای خویی
۵.....	طبقه‌بندی آقای مکارم از تسبیب به معنای عام و نقد آن
۶.....	طبقه‌بندی پنج‌گانه استاد از تسبیب



بسم الله الرحمن الرحيم

مقدمه

به مناسبت بحث بیع دهن متنجس مرحوم شیخ، بحث کلی تسبیب به حرام را مطرح کردند که در جلسه قبل مقدمات و نکاتی در مورد این بحث مطرح کردیم و در ادامه تقسیم و طبقه‌بندی شیخ انصاری و اشکالاتی را به این طبقه‌بندی مطرح کردیم که به طور اختصار مجدداً آن‌ها را بیان می‌کنیم.

طبقه‌بندی مرحوم شیخ از مبحث تسبیب به حرام

شیخ انصاری در مکاسب تسبیب و دخالت در صدور حرام از مباشر فعل حرام را به چهار قسم، تقسیم کردند که عبارت‌اند از دخالت به نحو علیت تامه، دخالت به سبب و جزء العله، دخالت به نحو شرطیت و دخالت به نحو عدم المانع.

اشکال به طبقه‌بندی شیخ انصاری

بیان شیخ انصاری در نگاه متأخرین از جهاتی محل خدشه و مناقشه می‌باشد به همین دلیل تقسیمات و طبقه‌بندی‌های دیگری از تسبیب و دخالت در صدور حرام از فاعل مباشر مطرح شده است. آقای خویی به تفکیک سببیت و شرطیت در کلام شیخ انصاری اشکال می‌کنند و قائل می‌باشند که تفاوتی بین آن دو در بحث تسبیب وجود ندارد. مرحوم امام تعبیر علیت تامه در کلام شیخ انصاری را صحیح نمی‌دانند و به آن اشکال می‌کنند و می‌فرمایند دخالت به نحو علیت تامه به معنای عام آن، یا دخالت به نحو اکراه است و یا دخالت به نحو اجبار و اگر مراد از علیت تامه دخالت به نحو اکراه مباشر بر صدور حرام باشد، نمی‌توان از اکراه تعبیر علیت تامه کرد بلکه اکراه نیز به نوعی سببیت و جزء العله می‌باشد چون مباشر دارای اختیار می‌باشد و مسلوب الاختیار نیست و اگر دخالت به نحو اجبار باشد مرحوم امام با توجه به مسائل و مبانی فلسفی در این صورت هم تعبیر علیت تامه درست نمی‌دانند چون عوامل دیگری در صدور حرام دخیل هستند و نمی‌توان شخصی که اجبار می‌کند را علت تامه صدور حرام دانست و در هر صورت تعبیر علت تامه را صحیح نمی‌دانند. البته اشکال مرحوم امام در مورد اکراه که تعبیر علیت تامه را صحیح نمی‌دانند درست است اما در مورد اجبار اشکال ایشان وارد نیست چون مراد شیخ انصاری از علیت تامه، علیت تامه



فلسفی نیست بلکه مراد ایشان علیت تامه عرفی می باشد. اما اشکال آقای خویی وارد می باشد. البته کلام و طبقه بندی شیخ فی الجمله صحیح است و اگر قسم دوم و سوم را یک قسم و طبقه بدانیم دخالت در صدور حرام از شخص مباشر دارای سه مرحله می باشد یا به نحو علیت تامه است چه به نحو اجبار و چه به نحو اکراه و در مرحله ضعیف تر دخالت مزبور یا به نحو سبب و جزء العله می باشد و یا در پایین ترین مرتبه به نحو عدم المانع می باشد و اینکه می توانست مثلاً با عدم سکوت خود از ارتکاب به حرام واقعی جلوگیری کند اما سکوت کرده است و با سکوت خود دخالتی در وقوع حرام داشته است.

تقسیم و طبقه بندی آقای خویی از تسبیب و دخالت در صدور حرام

آقای خویی تسبیب و القاء الغیر فی الحرام را به پنج طبقه تقسیم می کنند.

قسم اول دخالت به نحو ترک بیان حکم واقعی

قسم اول دخالت در صدور حرام از غیر و القاء الغیر فی الحرام در کلام آقای خویی، ترک بیان حکم واقعی می باشد البته قسم اول نیز خود بر دو قسم تقسیم می شود.

۱. گاهی حکم شرعی کلی ترک می شود مثل اینکه شخصی آگاه به حکم کلی پوشش و حجاب می باشد و شخصی جاهل از این حکم شرعی می باشد و به خاطر این جهل آن را مراعات نمی کند و ترک بیان حکم حجاب موجب القاء غیر در حرام می شود این قسم از تسبیب و القاء الغیر فی الحرام، حرام می باشد درواقع این قسم همان بحث ارشاد جاهل است که با قیودی که دارد مثل اینکه جاهل به حکم کلی باشد واجب می باشد.

۲. و گاهی ترک بیان مربوط به موضوعات می باشد که از آن تعبیر حکم شخصی و جزئی می شود مثلاً شخصی می داند نباید در لباس نجس نماز خواند اما نمی داند که این لباس نجس است و در آن نماز می خواند. مشهور این قسم را حرام نمی دانند و ارشاد جاهل به احکام جزئی و شخصی را واجب نمی دانند.



قسم دوم دخالت به نحو سببیت

قسم دوم تسبیب و القاء الغیر فی الحرام در کلام آقای خویی دخالت به نحو سببیت می باشد و مراد ایشان از سببیت، اکراه به فعل حرام می باشد. آقای خویی تعبیر علیت تامه را که شیخ در مورد اکراه بیان کردند نمی پسندند و از اکراه تعبیر به سببیت می کنند.

قسم سوم دخالت به نحو داعویت

قسم سوم از اقسام تسبیب و القاء الغیر فی الحرام در کلام آقای خویی دخالت به نحو ایجاد داعی در غیر به سمت فعل حرام می باشد مثل اینکه گناهی را به گونه ای توصیف کند که دیگری در انجام آن ترغیب شود و یا اینکه با اهانت به مقدسات دیگری موجب شود که او به مقدسات اسلامی اهانت کند. البته آقای خویی در کلام خویش بحث داعویت به موردی که شخصی غذای متنجسی را به میهمانش دهد نیز تعمیم داده است.

قسم چهارم دخالت به نحو فراهم کردن مقدمات

قسم چهارم از اقسام تسبیب در کلام آقای خویی این است که شخصی مقدمات فعل حرام را برای فاعل مباشر فراهم کند مانند اینکه برای قتل دیگری برای او سلاح تهیه کند.

قسم پنجم دخالت به نحو عدم المانع

قسم پنجم از اقسام تسبیب در کلام آقای خویی دخالت به نحو عدم المانع می باشد.

دیدگاه استاد در مورد طبقه بندی آقای خویی

به نظر ما هر چند کلام آقای خویی به خاطر طرح بحث بیان حکم واقعی کلی و شخصی دارای نقطه قوتی می باشد اما اشکالات بیان آقای خویی در طبقه بندی تسبیب از بیان شیخ انصاری بیشتر است و نه تنها اشکالاتی که بر طبقه بندی شیخ انصاری وجود داشت، حل نشده است بلکه از جهاتی بر آن اشکالات، افزوده شده است.



اشکالات طبقه‌بندی آقای خویی

اشکال اول: یکسان نبودن سببیت و اکراه

هرچند اکراه نوعی تسبیب و سببیت می‌باشد اما کلام آقای خویی که سببیت و اکراه را یکسان انگاشته و فقط بر اکراه سببیت اطلاق می‌کنند، صحیح نیست چون یا مراد از سببیت، سببیت تامه است که همان کلام شیخ انصاری می‌باشد که آقای خویی به آن اشکال می‌کنند و یا اینکه مراد از سببیت، سببیت عام است که در این صورت هم وجهی برای اختصاص آن به اکراه وجود ندارد و اقسام دیگری مانند دادن غذای متنجس به غیر را شامل می‌شود.

اشکال دوم: اشکال به عام بودن داعویت در کلام آقای خویی

اشکال دومی که به طبقه‌بندی آقای خویی وارد می‌باشد این است که ایشان دخالت به نحو داعویت و ایجاد داعی غیر به‌سوی حرام را به تقدیم طعام متنجس به میهمانی که جاهل به تنجس می‌باشد، توسعه داده‌اند که این مطلب صحیح نیست و بر آن داعویت اطلاق نمی‌شود. در این مورد کلام شیخ انصاری دقیق‌تر از فرمایش آقای خویی می‌باشد.

اشکال سوم عدم تفاوت ایجاد داعی و مقدمیت در کلام آقای خویی

اشکال دیگری که به فرمایش آقای خویی وارد است این است که ایشان تقدیم الطعام المتنجس الی الغير را دخالت به نحو ایجاد داعی می‌دانند و دادن اسلحه به دیگری را دخالت به نحو مقدمیت می‌دانند در صورتی که ملاک هر دو مثال یکی می‌باشد و تفاوتی ندارد و هر دو را باید ذیل یکی از اقسام بیان کرد در صورتی که آقای بین آن‌ها فرق گذاشته است. و اگر کسی فرق این دو را در جهل و علم مباشر فعل به حرام بداند کلامش صحیح نیست و این تقسیم در مورد هر دو قسم دخالت به نحو داعویت و مقدمیت جاری می‌باشد.

طبقه‌بندی آقای مکارم از تسبیب به معنای عام و نقد آن

آقای مکارم در کتاب انوارالفقاهه دخالت در صدور حرام از فاعل مباشر را به پنج قسم، تقسیم می‌کنند.

۱. دخالت به نحو اجبار و الزام

۲. دخالت به نحو تسبیب



۳. اعطا شیی که دارای منافع مختلفی می باشد اما منافع غالب آن حرام است.

۴. اعطا شیی که منافع محرمه آن نادر باشد.

۵. دخالت به نحو عدم مانع

اشکال این تقسیم بندی این است که قسم سوم و چهارم قسیم باقی اقسام نیست بلکه قسم سوم و چهارم اقسام و صور تسبیب که قسم دوم است می باشد.

طبقه بندی پنج گانه استاد از تسبیب

همه تقسیم و طبقه بندی های فوق دارای اشکالاتی می باشد اما می توان گفت اشکالات طبقه بندی شیخ انصاری از دیگر طبقه بندی کمتر می باشد. با توجه به نکاتی که بیان شد، تسبیب به معنای عام را می توان این گونه طبقه بندی کرد:

دخالت شخص در ارتکاب وقوع حرام از دیگری گاهی در حیطه احکام می باشد و با عدم بیان حکم موجب صدور فعل حرام از دیگری می شود. در مورد این قسم به طور مستقل باید بحث شود که آیا وظیفه عالم ارشاد جاهل می باشد یا خیر؟ و گاهی نیز دخالت در صدور حرام از دیگری از ناحیه موضوعات می باشد که این صورت نیز بر چند قسم قابل تقسیم است، گاهی این دخالت به نحو عدم المانع و ترک فعل می باشد و گاهی به نحو ایجاد و اثباتی می باشد که با جعل اصطلاح، به آن سببیت به معنای عام می گوئیم یعنی با ارتکاب فعلی این دخالت صورت می گیرد که این صورت نیز به سه قسم تقسیم می شود، گاهی این دخالت به نحو ایجاد داعی می باشد مانند توصیف گناه برای فاعل مباشر و گاهی به نحو تهیه مقدمات فعل حرام می باشد مثلاً اینکه برای او سلاح فراهم کند و گاهی نیز به نحو اکراه و الزام فاعل مباشر بر ارتکاب حرام می باشد. پس به نظر ما تسبیب و دخالت در صدور حرام از ناحیه غیر دارای پنج قسم می باشد.

۱. ترک بیان حکم

۲. ایجاد داعی ارتکاب فعل حرام

۳. تمهید مقدمات فعل حرام

۴. اکراه و الزام به فعل حرام



۵. دخالت به نحو عدم المانع

این تقسیم، تقسیمی جامع و منطقی می‌باشد و اشکالاتی که بر تقسیم‌بندی‌های قبلی وارد بود بر این تقسیم وارد نمی‌باشد. در هر یک از اقسام فوق گاهی حرمت فعل حرام منجز می‌باشد و گاهی نیز حرمت فعل بر او منجز نمی‌باشد یعنی گاهی دخالت شخص در صدور حرام منجز از فاعل مباشر می‌باشد و فاعل مباشر به حرام علم دارد و شرایط تکلیف ثابت است و گاهی دخالت شخص در صدور حرام غیر منجز بر فاعل مباشر می‌باشد مثل اینکه علم به غیر مذکی بودن گوشت ندارد و یا اینکه علم اجمالی غیر منجز به حکم دارد و با ترک بیان حکم موجب ارتکاب فاعل مباشر به فعل حرام می‌شود. پس با توجه به تنجیز و یا عدم تنجیز حرام بر فاعل مباشر تسبیب و دخالت در صدور حرام به ده قسم، تقسیم می‌شود.